

מבוא¹

וידבר שלשת אלפים משל יהי שירו חמישה ואלף²

במבנה ספר משלי ניתן לזהות שלושה חלקים שונים מבחינת סגנון הפסוקים ועריכתם.³ בפתחת ביאור הגר"א כתב רבי מנחם מנדל משקלוב בשם הגאון, ששלושת חלקי ספר משלי הם סוד 'וידבר שלושת אלפים משל'⁴, ואילו על שיר השירים נאמר 'ויהי שירו חמישה ואלף'.

אמנם, נראה שגם בספר משלי נוכל לזהות בחינה של שירה.

פסוקיו של ספר משלי נחננו בסגולת מילות השיר: מילים קצרות ותמציתיות, המכילות תוכן עמוק ורב מימדי. במילה אחת של שלמה המלך צפון עולם מלא.

מיוחד הוא ספר משלי משאר ספרים בכך שכמעט כל פסוק בו ראוי להיות נלמד כשלעצמו, להתבוננות בעניינו המיוחד. בהמשך לדברינו הקודמים, עלינו לראות כל פסוק כשיר בפני עצמו, וללמוד אותו בהתאם.

¹ הדברים המובאים במבוא זה מלוקטים מתוך אמירות כלליות ועקרוניות שנאמרו בשיעוריו של הרב על הפרקים הראשונים בספר משלי.

² מלכים א ה, יב. בתוך פסוקים ט-יד שם אשר מתארים את חכמת שלמה בגדולתה העולמית.

³ בהקדמת רמ"מ משקלוב לביאור הגר"א כתב, בהתאם לאמור בביאורו של הגאון לפסוק הראשון בספר: 'הוא ז"ל חילק ספר משלי לשלושה חלקים. דהיינו, מראש הספר עד סימן י' הוא משלי א'. ומסימן י' עד כ"ה הוא משלי ב'. ומכ"ה עד סופו משלי ג', והם נגד חכמה, בינה ודעת...'

מבחינת פסוקי הפתיחה לקבצים, למעשה, ניתן לזהות חמישה קבצים מפרק י' ועד לסוף הספר: הקובץ הגדול מתחיל בפרק י'. בפרק כ"ד פסוק כ"ג קובץ קצר נספח. קובץ אחר מתחיל בפרק כ"ה, קובץ קצר נוסף בפרק ל, ועוד קובץ בפרק לא.

⁴ מלכים א ה, יב.

'וכל הארץ מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו אשר נתן א-להים בלבו'⁵

חסד עשה אתנו שלמה המלך בספר משלי - עם כלל ישראל, ועם העולם כולו. חלק מפסוקי ספר משלי ניתנים ללמידה על ידי כל יהודי - מקטן ובעל שכל פשוט, ועד גדול ובעל מחשבה מעמיקה. בנוסף, חלק נכבד מן הפסוקים נושא מסרים הראויים להילמד גם על ידי מלכת שבא הבאה מרחוק - בשורת חכמת שלמה היא בשורה בעלת משמעות כלל עולמית, אשר פונה בתחומים מסויימים בהדרכותיה אל כלל האנושות.

משל ונמשל - אמת אחת

ספר משלי אינו מכיל משלים בעלי נמשל במובן המקובל בלשונונו, בהם ערכו של המשל טמון בנמשל. בספר משלי גם המשל הוא אמת לאמיתה, אלא שיש רבדים נוספים יותר פנימיים, יותר עמוקים, יותר יסודיים.

'העניין', בביאור הגר"א לספר משלי - הוא הנמשל. התחום הגשמי, הכלכלי, ואפילו הנפשי יכולים להיות מישור אחד של הדברים, אבל יש מישור פנימי יותר. עניינו של ספר משלי הוא, שדבריו נשמעים ברבדים שונים. המישור האחד לא בא רק לשבר את האוזן, אלא האמת האלוקית האחת מופיעה ברבדים שונים. הרובד הראשון של המשל הוא אמיתי, אך ישנו רובד יותר אמיתי, יותר פנימי, שבו באה לידי ביטוי האמת האלוקית.

כאמור, המשל הזה, אמת זו ניתנת לשמיעה על ידי אוזן צעירה ופשוטה ביותר, אך גם הגאון מווילנא יכול ללמוד את אותם הפסוקים ולחשוף בהם רבדים עמוקים ואף נסתרים.

בהמשך לכך, יש לציין כי אכן בפסוקים רבים בביאורו של הגאון לא בא להסביר את פשוטו של מקרא, אלא להוסיף ביאור מעבר לפשט הפשוט. לאור זאת, נראה שמצופה מאתנו לקרוא את הפסוק תחילה ברובד הפשט, ורק על גביו להתבונן לאורו של הגאון.

⁵ מלכים א י, כד.

מבנה הספר

כאמור, בספר משלי סגנונות שונים של קבצי פסוקים. ישנן פרשיות שהמבנה שלהם הוא פרקי, כגון, הפרק האחרון⁶ - 'אשת חיל'. כל הפרק סובב סביב אותו עניין, וכל פסוק תורם משהו לשלימות הפרק. ישנם חלקים נוספים במשלי שהמבנה שלהם הוא בעל רצף ענייני. בכלל זה יש להזכיר חלק מן הפרקים א' עד ט', ויתכן שאף את כולם.

בנוסף, הספר מכיל כמה קבצים שהם אוסף של פסוקים, אשר בתוכם ניתן ללמוד כל פסוק לעצמו.⁷ אמנם, לפעמים ישנו קשר בין פסוקים סמוכים, ויש מקום אף לראות מהלך מסויים מתוך רצף הפסוקים, אך הדבר אינו תמיד בולט, ויתכן שלא זכינו לחשוף את עומק המהלך בכל מקרה.

ללימוד שלנו נוחה העובדה שכל פסוק ניתן ללמידה בפני עצמו, כי ללמוד פרק שלם זו מלאכה שאיננה ניתנת להיעשות במגבלות המסגרת של השיעורים. מלבד האריכות, צריך לזכור שאנו עוסקים בחכמת שלמה המלך, אשר השגתה בשלמות דורשת לימוד ברמה שהיא מעבר ליכולת ההבנה שלנו. אין זה פשוט להיות בכלל 'ברי הכי', וזאת מלבד העובדה, הניכרת בביאורו של הגאון, שיש הרבה דברים בספר שהבנתם דורשת ידיעות בתורת הסוד.

אכן, דברי הגאון בחלקים נרחבים של ביאורו נוגעים בדברים שיסודם בנסתר, אך אנו נעסוק בעיקר במישור הפשט של הפסוקים, ובהתאם לכך, גם לימודנו בדברי הגאון יתמקד בתחום זה בלבד.

⁶ יש להעיר כי חלוקת הפרקים המקובלת בדפוסים צירפה פרשיה קודמת אל השירה האלפ-בתית.

⁷ לעומת פרקים א'-ט' שהם בעלי סגנון הרצאתי, מפרק י' עד אמצע פרק כ"ב ישנן אמרות קצרות, בדרך כלל, של פסוק אחד. משם ואילך מופיע סגנון נוסף של מקבץ פסוקים העוסקים בנושא אחד באופן רציף. לאחר הנספח הקצר בסוף פרק כ"ד, בפרק כ"ה ישנו מעבר מובהק לקובץ נוסף, אשר כולל פרשיות שונות שחלקן נראות כלקט, ואת חלקן ניתן ללמוד כיחידה אחדותית.

תלמוד מביא לידי מעשה

כאשר לומדים אנו ספר משלי ונושמים את הדברים - מלבד ההבנה העיונית בפסוק, מבקשים אנו להתחזק בקיום הדברים למעשה. לאור זאת, היה מקום לחשוב כי ראוי, בסיומו של כל פסוק, להשתדל לתרגם את לקחיו למעשה.

אולם, התרגום המעשי של התכנים הוא משימה קשה וארוכה. יחד עם זאת, נראה שהדבר האמיתי ביותר בהורדת הדברים 'למעשה' - אינו אלא לימוד הפסוק בעיון, והחזרה עליו. דברים רבים שנאמר לאור הפסוק עשויים להיות נכונים, אבל אם אין אנו באים מתוך הבנה מלאה מעיינת ומתבוננת בפסוק - לא השגנו את המטרה.

כאמור לעיל, אף אם כל מה שנזכה להשיג בלימודנו את הפסוק יהיה נכון, בכל זאת לא נטעה לחשוב שהישגנו מלוא תוכנו.

רק אדם שילך עם הפסוק בלבו לאחר לימודו עוד יומיים, ילמדנו עם חברותא שוב ושוב - יזכה לראות בתוכו תוצאות מאוד משמעותיות, כי ה'למעשה' האמיתי הוא הנשימה הטובה של הפסוק. מי שבאמת נשם את הפסוק - כל התוכן שלו יהיה אצלו מאוד 'למעשה', כי התוכן שלו בעצמו, כל עיצוב אישיותו - הוא בהתאם לתוכן זה.

נשימה מעיינת מתבוננת זו תשפיע על הכל - על עמידתנו אל מול ה'סטנדר' שלנו בבית המדרש, על איכות לימודנו ועל כל התנהגותנו.

אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה,

אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא.

כי ה' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה.

(משלי ב, ד-ו)

ג'ל עיני ואביטה - נפלאות מתורתך.

(תהלים קיט, יח)

פרק א פסוקים א-ו

פסוקי ההקדמה לספר משלי

- (א) מְשָׁלִי שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל:
 (ב) לְדַעַת חֲכָמָה וּמוֹסֵר לְהַבִּין אֲמָרֵי בִינָה:
 (ג) לְקַחַת מוֹסֵר הַשֶּׁפֶל צָדֵק וּמִשְׁפָּט וּמִי שְׁרִים:
 (ד) לְתַת לַפְתָּאִים עֲרָמָה לְנַעַר דַּעַת וּמִזְמָה:
 (ה) יִשְׁמַע חָכָם וַיּוֹסֶף לְקַח וְנָבוֹן תַּחְבְּלוֹת יִקְנֶה:
 (ו) לְהַבִּין מֶשֶׁל וּמְלִיצָה דְבָרֵי חֲכָמִים וְחִידָתָם:

ביאור הגר"א:

בכל דבר יש: חומר ופועל וצורה ותכלית, כמו שכתבנו כמה פעמים, וכן הוא כאן.

'משלי' הוא החומר של הספר הזה.

'שלמה' וכו' הוא הפועל.

'לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה' הוא תבניתו וצורתו ועניינו.

והתכלית היא 'לקחת מוסר', כי לא הלימוד עיקר אלא המעשה.

מרכיבי הספר

כהקדמה לשיעור שלהלן, העוסק בפסוק א' בלבד, נתבונן בפתיחת ביאור הגאון לפסוק א', המציגה את המבט הכללי על כל ששת פסוקי ההקדמה לספר משלי. במסגרת זו, הבאה כהקדמה בלבד לשיעורים העוסקים בפסוקים שמפרק י' והלאה, לא נוכל להיכנס לפרטי ביאורי הדברים, לכן הדברים מובאים בכלליות ובתמציתיות.

הגאון מבאר שבפתיחת הספר מציג שלמה את תמצית מרכיביו של הספר, שהם כמו בכל דבר: חומר, צורה, פועל ותכלית.

'משלי' - המשל הוא חומר הספר, האמצעי הממשי אשר באמצעותו באים העקרונות שביסוד הספר לידי ביטוי. המשל לעולם נושא תוכן של עיקרון מופשט יותר, אותו הוא מביא לידי ביטוי באמצעות אמיתתה התורתית הרב מישורית של המציאות. מושג ה'משל' מבוסס על היות העולם בבואה של תורה, המחשבה אשר קדמה לעולם ומתגשמת בו, כפי שיוסבר להלן בביאור פסוק א'. **'שלמה'** הוא הפועל של הספר. עוד יתבאר שישנה משמעות עקרונית לכך ביחסנו לספר ובלמודנו אותו. **'לדעת חכמה'** ומוסר להבין אמרי **בינה'** הוא **'תבניתו וצורתו ועניינו'** של הספר. **'צורת'** הספר היא מהותו, התכנים אותם הוא מכיל ובא ללמד, שהם **'דעת'** **'חכמה'** ו'**בינה'**.⁸ **'לקחת מוסר השכל'** - זו תכלית הספר - **'וידעת היום והשבות אל לבבך'**. השפעת ידיעת התכנים על האישיות, כי **'לא המדרש עיקר אלא המעשה'**.⁹

שלושת הפסוקים הבאים מסבירים כיצד באה לידי ביטוי תכלית זו בפירות לימוד הספר:

לחת לפתאים ערמה לנער דעת ומזימה. ישמע חכם ויוסף לקח ונכון תחבולות יקנה. להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם.¹⁰

כמתבאר למעיין בביאור הגאון לפסוקים אלה, ראוי היה להתייחס לביאור כל ששת הפסוקים כיחידה אחת המהווה פיסקת הקדמה הכרחית להצגת מטרות הספר ואופן לימודו, כאשר כל מילה בתוכה שקולה ומדודה כנגד חברתה. אולם, במסגרת ההקדמה לפרקים המאוחרים יותר שבהם עוסקים השיעורים המובאים בספר זה, נסתפק בביאור פסוק א' בלבד, המהווה כותרת כללית לספר, אשר יכולה להילמד גם בפני עצמה.

⁸ כפי שהסביר רמ"מ משקלוב בהקדמתו, שכל אחד משלושת חלקי הספר עוסק באחד משלושה תחומים אלה. התחומים צוינו לפי סדר הופעתם בפסוק ב'. אמנם, הופעתם בספר, עפ"י דברי רמ"מ, הינה בסדר: חכמה (א-ט); דעת (י-כד); בינה (כה-לא).

⁹ אבות א, יז

פרק א פסוק א

משלי שלמה בן דוד מלך ישראל:

ביאור הגר"א:

שלמה בן דוד מלך ישראל - כי הלומד בספר צריך לידע מי מחברו, כי אם יהיה המחבר גדול בחכמה בודאי יהיו בספרו חכמות גדולות, וכן ביראה, וכן בתורה.

והוא עשה כאן שלושה ספרים, שהם שלושה משלי:

ראשון על חכמה. והשני על מוסר. והשלישי על התורה.

ונגד אלז השלושה אמר כאן שלושה דברים:

נגד 'חכמה' אמר 'שלמה', דכתיב ביה 'זיחכם מכל האדם'.¹⁰

ונגד 'מוסר' אמר 'בן דוד', שהיה חסיד גדול, כמו שאמרו חז"ל: 'הרואה דוד בחלום - יצפה לחסידות'.¹¹ וכמו שנאמר: 'שמרה נפשי כי חסיד אני'.¹² וכשנאמר עליו שהיה 'בן דוד' מסתמא היה ממלא מקום אבותיו.

ונגד 'תורה' אמר 'מלך ישראל', כמו שנאמר: 'בי מלכים ימלוכו'.¹³

ואלו שלושה 'משלי' הם סוד וידבר שלושת אלפים משל'.¹⁴

פתיחת הספר

כאמור, הספר נפתח בששה פסוקי הקדמה.

בראשם הפסוק הפותח את הספר: 'משלי שלמה בן דוד מלך ישראל'.

פסוק זה עוסק בשני דברים: שם הספר ומחברו.

¹⁰ מלכים א ה, יא.

¹¹ בבלי ברכות נו, ב.

¹² תהלים פו, ב.

¹³ פרק ח פסוק טו.

¹⁴ מלכים א ה, יב.

מתוך התבוננות בשמו של ספר, אנו יכולים לצפות ללמוד שני דברים:

- א. שיעור קומה ומגמה - אל איזה שיעור קומה ממוען הספר, כלפי אלו מגמות הוא מיועד, ומתוך כך מה שיעור הקומה של יעדיו.
- ב. שיטת הספר - כיצד יש לקרוא את הספר, על מנת למצות את תכניו.

בסיס תורת המשל

שם הספר אותו אנו באים ללמוד הוא 'משלי שלמה'.

אנו מבינים שלפנינו ספר ערוך בצורת המשל, אך קודם שנעיין בתכני הספר עלינו לברר את עניינו של המשל, ואת הבסיס אשר עליו מתקיים מושג זה.

קיום מושג המשל מבוסס על האמת הבסיסית, שיש יסוד של תורה לעולם כולו.

העולם הינו בבואה רב מישורית של התורה. כאשר אנו שומעים ש'קודשא בריך הוא אסתכל באוריתא וברא עלמא'¹⁵ - אנו צריכים להבין שזה כולל את כל 'עלמא', על כל מישוריו. התורה היא נשמת העולם, והעולם כולל מישורים שונים - מישור פיסי, מישור אנושי, מישור מלאכי ועוד. המישורים הללו דומים זה לזה, משום שבעצם כל אחד מגלם את אותה אמת יסודית.

מאחר שכל העולם כולו הוא בעצם מישורים שונים של הופעות תורה, ממילא קיימת אחדות עולמית, כאשר התורתיות היא האמת הפנימית של כל אחד ואחד מן המישורים.¹⁶

זהו הבסיס למשל באשר הוא. אם לא כן, היה מקום לומר על חכמת המשל, שאינה אלא חכמה של זיהוי 'מקרה' - עוד דוגמא ועוד דוגמא. אולם, האמת היא שהמשל אינו מקרה, אלא עובדה עקרונית. דמיון המישורים זה לזה נובע מן האמת היסודית, מן

¹⁵ הקדמת הזוהר ה, א; זוהר תרומה קסא, א, ובמקומות נוספים.

¹⁶ ראה מקורות נוספים למבט זה בספר דרך ה' לרמח"ל חלק א פרקים ב-ד; דעת תבונות עמ' סט, עמ' רי; מתן תורה לבעל הסולם - מאמר 'מהות חכמת הקבלה'.

הקיום היסודי - 'מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ'¹⁷ - עוד קודם בריאת העולם היתה כתובה התורה לפניו באש שחורה על גבי אש לבנה.¹⁸

יישום עקרון 'משליות' העולם

כאמור, תורת המשל מבוססת על היות העולם בְּבוֹאִיּוֹת רב מישורית של תורה.

כשם שאנו מיישמים עקרון זה בתורה עצמה, באופן שאם יש כלל בש"ס, כגון 'המוציא מחבירו עליו הראיה', ונמצא את אותו כלל פעם אחת בפרק 'שנים אוחזין' ופעם בפרק 'המניח', למרות הנושאים השונים, נהיה מוכרחים להבין שישנו מכה משותף בין המקרים. כך התורה מתלבשת בלבושים שונים, בכל הבריאה כולה, ועלינו להבין שלפנינו אותה אמת יסודית.

לפי זה, לא שייך לדבר על חיפוש ומציאה של משל לדבר אחר, כי אין פינה בעולם שהיא לא משל, ובשורשים כל הופעות המציאות מהוות משל לאותה אמת אלוקית יסודית. לכל פינה בעולם יש פינה מקבילה במישור אחר. על האדם רק להתבונן ולזהות את העקרונות האלוקיים אשר באים לידי ביטוי בכל בחינה של המציאות.

משלי - מעבר לכל גבול

לאור זאת, עניין הספר הנקרא 'משלי' משמעותי לנו הן מבחינת יעדיו ומגמותיו, והן מבחינת שיטתו.

מן הדברים עולה כי מבחינת היעד, ספר זה הינו ספר אין-סופי, הן כלפי שיעור הקומה השומע, והן כלפי המושאים שבהם הוא מטפל. הוא עוסק בכל המישורים, בכל הגוונים, ומתייחס אל כל ההיקף - של הכל.

בשביל לעשות ספר אין-סופי אי אפשר שלא להשתמש במשל, משום שבכל שפה שנשתמש תמיד צפון משל למישור יותר גבוה.

¹⁷ פרק ח פסוק כג.

¹⁸ עיי בהקדמת הרמב"ן לפירוש התורה, ומקורו בזוהר ובמדרשים על הפסוק 'אש דת למוי' (דברים לג, ב).

ספר שמודע וערוך לכך, מציג את היעד לא רק בפסוק הראשון, אלא במילה הראשונה - מכריז על כך שהוא בא לדבר בהתייחסות משליית. בכך הוא מודיע: 'אני מתייחס להכל. אין מתעניין שלא ימצא כאן את מבוקשו. אין שיעור קומה שלא ימצא, אין מגמה שלא תמצא, אין נושא לימודי-נושא להכרה שלא יטופל פה. הכל, כלפי הכל - אל הכל ועל הכל!'

משלי - לימוד רב מישורי

בין יתר המשמעויות המעשיות של הבנה זו במהות הספר, יש לשמוע את האמת שספר זה הוא גם אין סופי בלימודיות שלו. הפוך בו והפוך בו! לעולם זה לא נגמר, כי כל אדם, לאחר שלמד פעם אחת, אחרי שחי עוד יום, ראוי הוא להיות אדם אחר - הוא עלה ונתעלה. אם היום הוא בשיעור קומה אחר, וכאמור, הספר מיועד לכל שיעור קומה בעניינו, בדרגת הכרתו וכו', ממילא הספר ראוי לו שוב, למישור שבו הוא נמצא היום.

אמנם, לאור דברינו, כל ספר אמיתי הוא משל, מאחר שכל הכרת פינת אמת הינה משל לאותה פינה מקבילה במישור אחר של בבואיות התורה, שכן העולם, כאמור, בנוי ממישורים שונים של הופעות תורה. ממילא כל ספר תורה, ולהבדיל, כל ספר חכמה - הוא בעצם משל, כי תמיד ימצא מישור מקביל לאמיתתו של אותו מישור. בכל זאת, ספר שאומר מראש שהוא מתייחס לאמת הזו, הרי זה נעשה כאומר: כאן לא יופיעו דברים שהם פרטיים למישור מסויים, במידה וקיימים דברים כאלה, אלא רק דברים רב מישוריים.

משלי - הפוך בו והפוך בו!

מעבר לכך, בנוגע לשיטת הלמידה, הכרזה זו היא משמעותית, משום שספר שלא מתיימר לדבר בשפת המשל - קוראים אותו במישור שבו הוא מדבר בלבד. לדוגמא: ספר אסטרונומיה - אם רוצים להבין את המחבר, מתייחסים למצב האסטרונומי שאותו הוא מתאר, זו כוונת המחבר. כאשר רוצים לחבר את זה לקב"ה, צריך לגלגל את הדברים למישור אחר. אבל ספר שאומר מראש

שהוא ספר רב מישורי, הקורא את פינת האסטרונומיה בספר, צריך לדעת שהוא נדרש לתרגם את זה גם לשאר המישורים.

המחבר אומר לנו שהספר נכתב מתוך מודעות מלאה למשמעות האין-סופית שלו, לכן הדברים יהיו יותר עקרוניים מבחינה רב מישורית. מוטלת על הלומד עבודה של העברה, אך המחבר כנראה הקל עליו את העניין. אם הקורא צריך היה לעשות את ההעברה בעצמו, יתכן שהיו דברים שהיה צריך לקלף, אבל כאן המחבר הגיש את הדברים כשהוא ער לעניין הזה, ולכן נמנע מלכלול בחינות של קליפה.

המחבר

המחבר הלא הוא: 'שלמה בן דוד מלך ישראל'.

ישנם מרכיבים שונים בהתעניינות במחבר ספר:

ראשית, שיעור הקומה של האישיות. שיעור הקומה של המחבר משפיע על הכרתו, אשר מתוכה נכתבים הדברים, הן מבחינת היכולת-הכישורים של עומק ההכרה, הן מבחינת העיבודים, והן מבחינת החיות את הדברים - אדם מוסר את האמת שהוא חי.

הנפקא מינה של מדרגת ההכרה של המחבר היא גם לתוקפם של הדברים, לאימון שנותנים בהם, למידת המחויבות כלפיהם.

מעבר לכך, לשיעור הקומה נפקא מינה נוספת: התוקף היצרני של הדברים. אדם המוסר תורה, הפונה אל תלמידות, אל אוזן שומעת - הוא מחולל. תורה שנקלטת - זהו מעשה יצירה. מעשה יצירה - עניינו ותוקפו - תלוי בשיעור הקומה של המייצר.

עניין נוסף שקשור לדבר הראשון הוא דרגת הכלליות של המחבר: כיוון שספר פונה אל אוזן שומעת, על מנת לחולל בה - יש משמעותו לתוקפו הכללי. משה רבנו הוא רבן של ישראל, לכן לדברים שלו יש תוקף יצרני מחולל, שמושפע מהיותו במעמד כללי. בגלל הכלליות שלו, לכל מילה היוצאת מפיו ונשמעת על ידי פינה ישראלית פרטית כל שהיא - יש כלפיה תוקף של תורה מעבדת ומחוללת, שכן הוא רבן של ישראל, והאוזן השומעת היא ישראלית.

בהתאם לכך, כאשר הדברים נאמרים מפה פחות כללי, גם התוקף שלהם הוא פחות.

כידוע, גם בתוך התנ"ך עצמו ישנן מדרגות של נבואה, ועל גביהן חלוקה כללית למדרגות של תורה נביאים וכתובים, אשר אף הן תלויות, בין היתר, במדרגת המחבר. אחד המרכיבים של האיש ושל תוקף הדברים שלו, הוא ביחס למימדים של כלליותו.

שלמה בן דוד מלך ישראל

לאור כל זאת מתבוננים אנו בזהותו של המחבר: 'שלמה בן דוד מלך ישראל'.

כאמור בפתיחת דברינו, הגאון מבאר שהספר כולו מורכב משלושה חלקים. כנגדם מופיעים כאן שלושה מרכיבים בדמותו של שלמה.

'שלמה' - איש החכמה.

אמנם, כאשר מדברים על אישיותו של שלמה, אין להזכיר רק את החכמה, אשר מצדה נאמר עליו: 'ויחכם מכל האדם',¹⁹ אלא קודם כל את מה שכתוב כבר כאשר הוא נולד: 'ותלד בן ותקרא²⁰ את שמו שלמה וה' אהבו'.²¹

משמעות הביטוי 'וה' אהבו' - הוא שמדובר באישיות אהובה. דבר זה אינו נשאר כאמירה מופשטת, אלא בא לידי ביטוי מעשי:

'וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה'.²²

השם הנושא את התוכן 'ידיד י-ה', קשור גם לבנין בית המקדש על ידי שלמה, שהרי עוד מדברי משה ידענו שבית המקדש עתיד להיבנות אצל ידידות ה' - 'ידיד ה' ישכון לבטח עליו'.²³

על חכמת שלמה, עומק ואיכות הכרתו, אין צורך להכביר במילים. אולם, וודאי ששלמה, אשר עליו נאמר: 'ויחכם מכל אדם', לא

¹⁹ מלכים א ה, יא.

²⁰ הכתיב בפסוק הוא 'ויקרא'.

²¹ שמואל ב יב, כד.

²² שם שם, כה.

²³ דברים לג, יב.

הצטיין רק בהארה שזכה לה, אלא גם בעיבודים שלו עצמו. שלמה היה מעבד גדול. בנוסף לעובדה שהוא היה בעל ראש גדול - הוא עבד, הוא עמל על קניין החכמה.

'בן דוד' - איש היראה.

דוד הוא האומר על עצמו 'שמרה נפשי כי חסיד אני'²⁴ - 'הרואה דוד בחלום יצפה לחסידות'²⁵. הגאון אומר על שלמה 'ומסתמא היה ממלא מקום אבותיו'²⁶, אך ניתן ללמוד זאת גם מדברי שלמה עצמו: **'כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לפני אמי...'**²⁷.

'מלך ישראל' - עם התורה. הגאון אומר שדוקא תואר זה הוא כנגד התורה, משום שנאמר **'בי מלכים ימלוכו'**²⁸. כח התורה הוא כוחו של כלל ישראל - על אחת כמה וכמה מלכות ישראל, עם התורה. מלך ישראל אינו יכול למלוך אלא מתוך התעצמות בתורה.²⁹

עם ישראל לא רק מתנהל על פי התורה, לא רק חוקת מעשיו היא חוקת התורה, אלא הוא עצמו התגלמות התורה. מ'אם בחוקתי תלכו'³⁰ מן הבחינה האחת, ועד ה'איך גיסא', המופיע בהמשך פרשת 'בחוקתי', חלילה, מן הבחינה השניה. הן כלפי הברכה והן כלפי הקללה חותמת התורה - 'אלה החוקים והמשפטים והתורות'³¹.

כמה גדול ומלמד הוא דבר זה שתורתיותו של שלמה המלך וספרו באה לידי ביטוי דוקא במילים 'מלך ישראל'.

²⁴ תהלים פו, ב.

²⁵ ברכות נו, ב.

²⁶ לשון ביאור הגר"א.

²⁷ פרק ד פסוק ג.

²⁸ פרק ח פסוק טו.

²⁹ ראה דברים יז, יח-יט: 'והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים, והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' א-לוהיו...'

³⁰ ויקרא כו, ג.

³¹ משלי כו, מו.

